

SLUČAJNI PROCESI 1 (FINMAT) — 1. kolokvij

Čas pisanja: 90 min. Zbrati je možno 100 točk.

Vse odgovore/izračune je potrebno utemeljiti. Lahko pišete s svinčnikom.

11. april 2016

1. Naj bo N homogen Poissonov proces z intenziteto $\lambda \in (0, \infty)$. Bodi $(S_n)_{n \in \mathbb{N}}$ zaporedje njegovih prihodnih časov.

(a) (12 točk) Za $\{s, t\} \subset [0, \infty)$ določi $\text{cov}(N_s, N_t)$.

(b) (13 točk) Za $\{i, j\} \subset \mathbb{N}$ določi $\text{cov}(S_i, S_j)$.

Rešitev. (b). Računamo. Naj bo $i \leq j$. Zaradi bilinearnosti cov, neodvisnosti in znane porazdelitve $S_i \sim \Gamma(i, \lambda)$ imamo: $\text{cov}(S_i, S_j) = \text{cov}(S_i, S_i + (S_j - S_i)) = \text{cov}(S_i, S_i) = \text{var}(S_i) = i/\lambda^2$. V splošnem torej $\text{cov}(S_i, S_j) = (i \wedge j)/\lambda^2$.

(a). Računamo. Naj bo $s \leq t$. Spet je zaradi neodvisnosti in znane porazdelitve $N_s \sim \text{Pois}(\lambda s)$: $\text{cov}(N_s, N_t) = \text{cov}(N_s, N_s + N_t - N_s) = \text{cov}(N_s, N_s) = \text{var}(N_s) = \lambda s$. V splošnem torej $\text{cov}(N_s, N_t) = \lambda(s \wedge t)$.

2. Naj bo N homogen Poissonov proces z intenziteto $\lambda \in (0, \infty)$. Bodi še $T := (T_n)_{n \in \mathbb{N}}$ zaporedje njegovih medprihodnih časov, in $a \in (0, \infty)$. Definirajmo

$$L := \inf\{k \in \mathbb{N} : T_k \leq a\},$$

zaporedno številko prvega prihoda na katerega ne čakamo dlje kot a .

(a) (10 točk) Dokaži da je L čas ustavljanja glede na naravno filtracijo procesa T .

(b) (10 točk) Določi porazdelitev slučajne spremenljivke L ter $\mathbb{E}[L]$.

(c) (5 točk) Izračunaj $\mathbb{E}[\sum_{k=1}^L T_k]$.

Rešitev. Za $k \in \mathbb{N}$ je $\{L \leq k\} = \cup_{i=1}^k \{T_i \leq a\} \in \sigma(T_1, \dots, T_k)$, sledi prvi del. Naprej je za $k \in \mathbb{N}$, $\mathbb{P}(L > k) = \mathbb{P}(T_1 > a, \dots, T_k > a) = (e^{-\lambda a})^k$, v posebnem $\mathbb{P}(L = \infty) = 0$, in zato $L \sim \text{geom}_{\mathbb{N}}(1 - e^{-\lambda a})$. Sledi da je $\mathbb{E}L = 1/(1 - e^{-\lambda a})$ in iz Waldove identitete $\mathbb{E} \sum_{k=1}^L T_k = \mathbb{E}L \mathbb{E}T_1 = (\lambda(1 - e^{-\lambda a}))^{-1}$, ker so $(T_n)_{n \in \mathbb{N}}$ n.e.p. nenegativne, in je T čas ustavljanja glede na njihovo naravno filtracijo.

3. Naj bo N homogen Poissonov proces z intenziteto $\lambda \in (0, \infty)$. Bodi $S := (S_n)_{n \in \mathbb{N}_0}$ zaporedje njegovih prihodnih časov ($S_0 := 0$); $T := (T_n)_{n \in \mathbb{N}}$ pa zaporedje njegovih medprihodnih časov. Fiksirajmo še $t \in (0, \infty)$.

(a) (10 točk) Določi $\mathbb{E}[S_{N_t+1}]$.

- (b) (10 točk) Določi $E[S_{N_t}]$. **Opomba.** Možna 'linija napada' — časovno *ne* najbolj ugodna — je s pogojevanjem na N_t ; v tem primeru ti bo morda v pomoč vrsta $\sum_{k=1}^{\infty} \frac{a^k}{(k-1)!(k+1)} = \frac{1-e^a+ae^a}{a}$ za (npr.) $a \in (0, \infty)$.
- (c) (5 točk) Koliko je $E[T_{N_t+1}]$? Ali je $T_{N_t+1} \sim \text{Exp}(\lambda)$? Ali je $T_{N_t+2} \sim \text{Exp}(\lambda)$?

Rešitev. (a). Zaporedje T je nenegativno, s konstantnim upanjem, in ima neodvisne vrednosti glede na filtracijo $\mathcal{F}^T$, $N_t + 1$ pa je njen čas ustavljanja. Ker je po definiciji prihodnih in medprihodnih časov še $S_{N_t+1} = \sum_{i=1}^{N_t+1} T_i$ nam Waldova identiteta takoj da $ES_{N_t+1} = ET_1(EN_t + 1) = t + \lambda^{-1}$, kjer smo upoštevali $T_1 \sim \text{Exp}(\lambda)$ ter $N_t \sim \text{Pois}(\lambda t)$. Alternativno: $S_{N_t+1} = E_t + t$, $E_t \sim \text{Exp}(\lambda)$, od koder spet željeni rezultat.

(b). Računamo lahko s pogojevanjem na N_t : $ES_{N_t} = \sum_{k=0}^{\infty} P(N_t = k)E[S_k|N_t = k] = \sum_{k=1}^{\infty} P(N_t = k)E[S_k|N_t = k]$. Za $k \in \mathbb{N}$ je, pogojno na $\{N_t = k\}$, porazdelitev S_k enaka maksimumu k neodvisnih, enako — enakomerno na intervalu $[0, t]$ — porazdeljenih slučajnih spremenljivk. Torej je $P(S_k > s|N_t = k) = 1 - (s/t)^k$ za $s \in [0, t]$, in $E[S_k|N_t = k] = \int_0^t (1 - (s/t)^k) ds = t(1 - (k+1)^{-1}) = kt/(k+1)$. Sledi $ES_{N_t} = \sum_{k=1}^{\infty} \frac{(\lambda t)^k}{k!} e^{-\lambda t} \frac{kt}{k+1} = te^{-\lambda t} \frac{1-e^{-\lambda t} + \lambda t e^{-\lambda t}}{\lambda t} = t - \lambda^{-1}(1 - e^{-\lambda t})$. Alternativno je $S_{N_t} = t - A_t$, kjer je $A_t \sim \tilde{A}_t \wedge t$, $\tilde{A}_t \sim \text{Exp}(\lambda)$. Potem je $EA_t = \int_0^{\infty} P(\tilde{A}_t \wedge t > s) ds = \int_0^t e^{-\lambda s} ds$, kar da seveda isti rezultat.

(c). Dobimo $E[T_{N_t+1}] = E[S_{N_t+1}] - E[S_{N_t}] = \lambda^{-1}(2 - e^{-\lambda t})$. (Mimogrede, $T_{N_t+1} = A_t + E_t$.) Seveda potem T_{N_t+1} nima $\text{Exp}(\lambda)$ porazdelitve, ker njeno upanje ni λ^{-1} . Iz krepke lastnosti Markova za zaporedja z n.e.p. slučajnimi spremenljivkami sledi da je $T_{N_t+2} \sim \text{Exp}(\lambda)$.

4. Vzemimo N , homogen Poissonov proces z intenziteto $\lambda \in (0, \infty)$, in $O = (O_i)_{i \in \mathbb{N}}$ zaporedje n.e.-Ber(1/2)-p. slučajnih spremenljivk, neodvisno od N . Nekemu podjetju se ponujajo poslovne priložnosti ob prihodnih časih procesa N , i -to priložnost podjetje izkoristi če je $O_i = 1$, in jo zapravi sicer ($i \in \mathbb{N}$).
- (a) (8 točk) Naj bo $t \in (0, \infty)$, $n \in \mathbb{N}_0$. Pogojno na dogodku $\{N_t = n\}$, kakšna je verjetnost da bo podjetje v intervalu $(0, t]$ izkoristilo vsaj polovico vseh ponujenih priložnosti? **Nasvet.** Za lihe in za sode n -je bo odgovor različen.
- (b) (7 točk) Za $t \in (0, \infty)$, razloži zakaj je verjetnost da bo podjetje v intervalu $(0, t]$ izkoristilo vsaj polovico vseh ponujenih priložnosti enaka $P(N_t^I \geq N_t^Z)$, kjer sta N_t^I ter N_t^Z neodvisni in obe porazdeljeni $\text{Pois}(\lambda t/2)$.
- (c) (8 točk) Za $t \in (0, \infty)$ izrazi, s pogojevanjem na N_t , verjetnost da bo podjetje v časovnem intervalu $(0, t]$ izkoristilo vsaj polovico vseh ponujenih priložnosti. Pomagaj si s točko (a). (Verjetnost boš lahko izrazil z modificirano Besselovo funkcijo prve vrste $I_0(z) = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{(z/2)^{2k}}{(k!)^2}$ (kjer je $z \in \mathbb{R}$).)
- (d) (2 točki) Če sta U in V torej neodvisni slučajni spremenljivki, obe s porazdelitvijo $\text{Pois}(\mu)$, $\mu \in (0, \infty)$, kako se z Besselovo funkcijo I_0 izraža $P(U \geq V)$?

Rešitev. (a). Naj bo $I = \sum_{i=1}^{N_t} O_i$ število izkoriščenih, $Z = N_t - I$ pa število zapravljenih priložnosti v intervalu $(0, t]$. Če je n sod, potem je $P(I \geq n/2|N_t = n) + P(Z \geq n/2|N_t = n) - P(I = Z = n/2|N_t = n) = 1$, in zaradi simetrije in neodvisnosti $P(I \geq n/2|N_t = n) = \frac{1}{2}(1 + \binom{n}{n/2}/2^n)$. Če je n lih, pa je $P(I \geq n/2|N_t = n) + P(Z \geq n/2|N_t = n) = 1$ in spet iz simetrije $P(I \geq n/2|N_t = n) = 1/2$.

(c). S pogojevanjem na število prihodov v intervalu $(0, t]$ imamo torej da je željena verjetnost enaka

$$\frac{1}{2} + \frac{1}{2} \sum_{l=0}^{\infty} e^{-\lambda t} \frac{(\lambda t)^{2l}}{(2l)!} \binom{2l}{l} \frac{1}{2^{2l}} = \frac{1}{2} + \frac{1}{2} \sum_{l=0}^{\infty} e^{-\lambda t} \frac{(\frac{\lambda t}{2})^{2l}}{(l!)^2} = (1 + e^{-\lambda t} I_0(\lambda t))/2.$$

(b). Naj bo N^I proces štetja izkoriščenih, N^Z pa proces štetja zapravljenih priložnosti. Naša verjetnost je tudi enaka verjetnosti da izkoristimo vsaj toliko priložnosti kot jih zapravimo, se pravi (iz markacij HPP /gre za markiranje HPP procesa N z označbami M /) $\mathbf{P}(N_t^I \geq N_t^Z)$, kjer sta N_t^I ter N_t^Z neodvisni in obe porazdeljeni $\text{Pois}(\lambda t/2)$. (d). Sledi $\mathbf{P}(U \geq V) = (1 + e^{-2\mu} I_0(2\mu))/2$ (verjetnosti se tičejo samo porazdelitev).